

TÜRKİYE'DE ÜRETKEN SERMAYE OLUŞUM SÜRECİNİN BİR BİLEŞENİ OLARAK YABANCI SERMAYE GİRİŞLERİ*

Foreign Capital Inflows in Turkey as a Component of Formation Process of Productive Capital

Arş.Gör. Umut ÜZAR

Karadeniz Teknik Üniverisitesi / umutuzar@ktu.edu.tr

Üzar, U. (2017), Türkiye'de Üretken Sermaye Oluşum Sürecinin Bir Bileşeni Olarak Yabancı Sermaye Girişleri, International Journal of Academic Value Studies, Vol: 3, Issue:9; pp:124-138 (ISSN:2149-8598)

ARTICLE INFO

Article History

Makale Geliş Tarihi
Article Arrival Date
22/02/2017
Makale Yayınlanma Tarihi
The Published Date
31/03/2017

Anahtar Kelimeler

Sermaye Birikimi, Kısa
Vadeli Sermaye Yatırımları,
Uzun Vadeli Sermaye
Yatırımları

Keywords

Capital Accumulation,
Short-term Capital
Investment, Long-term
Capital Investment

JEL Kodları: D20, F21, F32

ÖZ

Türkiye'de sermaye birikimi ve kapitalist üretim ilişkilerinin oluşumu, 1923 yılında başlamış ve 1960'lı yıllara kadar devam etmiştir. Bununla birlikte, kapitalist sermaye birikimi için başat öneme sahip üretken sermayeye geçiş 1960'lı yıllarda yoğunluk kazanmıştır. Öncelikle, üretken sermaye iç pazar koşullarında korumacı bir ortamda çeşitli devlet destekleriyle gelişmesi amaçlanmıştır. Sonrasında İthal ikameci olarak adlandırılan bu stratejinin tıkanmasıyla birlikte, 1980'li yıllarda, sınai birikim ihracata yönlendirilmiştir. İzleyen on yıl boyunca istenilen döviz biçimde sermayenin elde edilememesiyle birlikte, ülkeye portföy yatırımları çekilerek döviz biçiminde sermaye kıtlığı aşılmaya çalışılmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde sermaye birikimin orta ve yüksek teknolojiye dayalı sektörlerle kayması ve yüksek katma değerli üretim amaçlanmıştır. Türkiye'de ele alınan tüm bu dönemlerde yabancı sermaye girişlerinin önemli bir rolü olmuştur. Bu bağlamda, çalışmanın amacı tarihsel süreç içinde, Türkiye'de üretken sermaye oluşumunun finansmanında yabancı sermaye yatırımlarının etkisini analiz etmektir. Yöntem olarak, Türkiye ekonomisindeki kritik alt dönemler seçilerek, yabancı sermaye yatırımlarının alt türlerine ait veriler kullanılmıştır. Çalışmada, devletin finansman kısıtını aşmak için yabancı sermaye hareketlerini desteklediği ve üretken sermaye oluşumunda önemli bir yol kat edildiği sonucuna ulaşılmıştır.

ABSTRACT

The realization of capital accumulation and capitalist mode of production began in 1923 and continued until the 1960s. However, transition to the productive capital, which is of the utmost importance for the accumulation of capital has intensified in the 1960s. At first, it was aimed to develop productive capital in domestic market through a variety of government support within a protectionist environment. Then, after the slowing down of this strategy which was called import substitutive in the 1980s, industrial accumulation was canalized to the export. During the next decade it was tried to overcome the scarcity problem of the capital, which could not be achieved in form of foreign currency, by attracting portfolio investment to the country. In the 2000s, the transition of the capital accumulation to the sectors based on medium and high technology and high value added production were aimed. In all these periods, foreign capital inflows played an important role in Turkey. The aim of this study in this context is to analyze the effect of foreign direct investment on financing of the productive capital in Turkey from an historical perspective. Methodology employed herein is, by choosing sub-periods from Turkish Economy, to use the data belonging to sub-types of foreign capital investment. We conclude that state had been supporting foreign capital investment to overcome its financial constraints and there had been made a considerable progress in accumulation of productive capital.

* Bu çalışma, Umut ÜZAR'ın "Türkiye'de Finansallaşma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

1. GİRİŞ

Türkiye’de 1950’ler öncesinde sağlanan ticari birikim temelinde, kapitalist sermaye birikimi için başat öneme sahip üretken sermayeye geçiş 1960’lı yıllarda yoğunluk kazanmıştır (Ercan ve diğ, 2008, s. 232). Bu yıllarla birlikte Türkiye’de, iç ve dış konjonktürle uyumlu olacak şekilde, sınai birikimin ilerletilmesi için bazı strateji ve politikalar belirlenmiştir. İlk olarak, üretken sermayenin iç pazar koşullarında korumacı bir ortamda sağlanan çeşitli devlet teşvikleri ile gelişmesi amaçlanmıştır. Aşırı değerli yerli paranın, ihtiyaç duyulan ithal girdi ve sermaye mallarını ucuzlatması, kamu iktisadi teşebbüslerinin üretken kapitalistlerin gereksindiği girdileri düşük fiyatla üreterek sunması, sosyal devlet politikaları ve gelir politikası ile iç talebin desteklenmesi söz konusu teşviklerden bazılarıdır. İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi (İİS) olarak adlandırılan bu dönemin yükselen ücretler ve yaşanan döviz darlığı nedeniyle tıkanması sonucu, sermaye birikiminin içinde bulunduğu krizden çıkması için, 1980 sonrasında sınai birikim ihracata yönlendirilmiştir (Ercan, 1998). 1990’lı yılların başından itibaren ise, ihracat artış hızının yavaşlamış olması ile birlikte, döviz biçimindeki sermaye kıtlığı ülkeye portföy yatırımları çekilerek giderilmeye çalışılmıştır. 1980 ve 1990’lı yıllarda sağlanan birikim kullanılarak da, 2000’li yıllarda belirginleşen bir eğilim olarak, üretken sermaye-temelli birikimin daha yüksek bir aşaması olan orta ve yüksek teknolojiye dayalı sektörlerle, bir diğer deyişle yüksek katma değer üretimine geçiş amaçlanmıştır.

Türkiye kapitalizminde yaşanan dönüşümü incelerken, ihmal edilmemesi gereken önemli bir konu yabancı sermayenin bu dönüşümdeki rolüdür. Özellikle 1960’lardan başlayarak günümüze kadar, yabancı sermaye kaynakları olabildiğince içselleştirilmeye ve sermaye birikiminin hızlandırılması için kullanılmaya çalışılmıştır. Geç kapitalistleşen ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların ve para sermayenin belirli ölçülerde ülkeye çekilmesi, herhangi bir dışsal nedenden bağımsız olarak gerçekleşmiştir (Ercan ve Gültekin-Karakaş, 2008: 36). Erken kapitalistleşmiş ülkelerdeki aşırı sermaye birikimi ve geç kapitalistleşen ülkelerde sermaye birikiminin ulaştığı aşamada dış kaynağa duyulan ihtiyacın derece ve niteliği, bir diğer deyişle küresel ve ulusal dinamiklerin ortak bir noktada kesişimi söz konusu içselleştirmenin ardında yatan dinamikleri açıklamaktadır (Ercan ve Gültekin-Karakaş, 2008: 36). Kalkınma sürecinde Türkiye, diğer geç kapitalistleşen ülkeler gibi, sermaye birikimi sağlayabilmek için yabancı sermaye kaynaklarını kullanmaya çalışmıştır. Örneğin, belirli bir sermaye birikimine ulaşmış Güney Kore’ye yabancı sermaye ağırlıklı olarak doğrudan yabancı yatırım şeklinde akarken; Türkiye, Arjantin ve Brezilya gibi üretken sermaye oluşumlarını arttırmak isteyen ülkelere görece daha fazla para sermaye şeklinde girmiştir (Ercan ve Gültekin-Karakaş, 2008, s:37). Bu bağlamda, Türkiye ekonomisinde üretken sermaye oluşumunun belirginleştiği 1960 sonrasındaki yapısal dönüşüme ait alt-dönemler, erken kapitalistleşen ülkelerdeki aşırı birikim ve geç kapitalistleşen bir ülke olarak Türkiye’deki birikim koşulları ile bu iki etkiden kaynaklanan yabancı sermaye hareketleri çerçevesinde incelenecektir. Aşağıda ilk olarak 1923-1960 arası üretken sermaye öncesi dönem ele alınacak, ardından 1960 sonrası üretken sermaye dönemi, sırasıyla İİS ve dışa yönelik birikim alt-dönemleri çerçevesinde değerlendirilecektir.

2. 1923-1960: ÜRETKEN SERMAYE ÖNCESİ DÖNEM ve YABANCI SERMAYE HAREKETLERİ

1923 yılı, Anadolu coğrafyası üzerinde yeni bir devletin kurulduğu ve Osmanlı İmparatorluğu’nun tarihe karıştığı bir yıldır (Boratav, 2006, s:39). Türkiye’de sermaye birikiminin sağlanması ve kapitalist ilişkilerin oluşturulması Cumhuriyet’in kuruluşu ile atılan adımlarla başlamış ve bu süreç 1960’lı yıllara kadar devam etmiştir.

Bu dönemin sermaye birikimine ilişkin kritik önemi, geleneksel tarımsal yapıların dönüşümü ve üretken sermaye oluşumunun önkoşullarının hayata geçirilmesidir. Kapitalist birikim için gereken tarımsal artığın ve işgücü fazlasının sağlanması için, geleneksel üretim ve bölüşüm ilişkilerine dayalı tarımsal yapıların dönüşümü gerekmiştir. Bir diğer deyişle, tarımsal kesimin piyasa ilişkileri çerçevesinde yapılandırılması, bu sektörden bir kaynak aktarımı yaratarak sermaye birikimini desteklemiştir (Ercan ve diğ, 2008, s:226). Ayrıca, ağırlığı tarımsal kesim üzerinde olan vergiler ile dönemin fiyat-ücret politikaları bu süreci destekleyen diğer unsurlar olmuştur (Köymen, 2007, s:101).

Tarımda 1923-1930 döneminde hızlı bir üretim artışı sağlanmasına rağmen, tarımsal üretim yapısında radikal bir değişim yaşanmamıştır. Bu süreç içerisinde tarımsal üretim piyasa ilişkilerine açılmaya

başlansa da, tarım kesiminde sınai birikime katkı sağlayacak asıl dönüşüm, II. Dünya Savaşı'nı izleyen on yıllık dönemde sağlanmıştır (Ercan ve diğ, 2008, s:227). Marshall Planı kapsamında yabancı finansal kaynaklarla da desteklenen bu süreç, tarımın makineleşmesiyle birlikte geleneksel üretim ilişkilerini dönüştürerek, pazar için üretilen tarımsal ürün payını arttırmıştır. Bu sayede, şehirlerde sanayileşmenin ön koşulu olan düşük fiyatlı ve fazla miktarda besin maddesine ulaşım kolaylaşmıştır. Bu bağlamda, kırsal bölgelerden şehirlere göçün artmasıyla birlikte, sanayi sektörü için gerekli olan iş gücü de sağlanmıştır (Ercan ve diğ, 2008, s:227).

Dönem içerisinde, tarım sektöründe yaşanan dönüşümün yanı sıra üretken sermaye oluşumunun bir diğer önkoşulu olan altyapı yatırımlarında da belirli bir mesafe kaydedilmiştir. Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle başlayan bu süreç, sağlık, eğitim ve ulaştırma alanlarında önemli ilerlemeler sağlamış ve 2.Dünya Savaşı sonrası hızlanan altyapı yatırımları ile devam etmiştir (Gülalp, 1987, s:38).

GSYH'nin 1923-1960 dönemindeki sektörel bileşimine bakıldığında, tarım ve hizmet sektörlerinin sırasıyla %45 ve %40 ile önemli paylara sahip olduğu görülmektedir. Sanayi sektörü ise %15 civarında bir paya sahip olmuştur. Ancak, 1960'lara doğru, GSYH içinde tarım sektörünün payı azalırken, sanayinin payı artma eğilimi göstermiştir (Ercan ve diğ, 2008, s:227).

Sermaye birikiminin sağlanmasına yönelik tarım ve altyapı alanlarındaki dönüşümlere paralel olarak, sermaye kesiminin ilk birikimini ticaret üzerinden sağladığı görülmektedir. Bununla beraber, bu kesim 1940'lardan itibaren bankalar kurarak para sermaye üzerinde de belli bir denetim mekanizması oluşturmuştur (Gültekin-Karakaş, 2009). 1950'lerden itibaren, sağlanan ticari ve para sermaye birikimi temelinde, üretken sermayeye dönüşüm söz konusu olmuştur. Bunun somut bir göstergesi, 1946-1960 yılları arasında sanayi işletmeciliğinin önceki yıllara nazaran kayda değer bir artış göstermesidir. Ayrıca, bu dönem içinde girişimcilerin %43'ü ticaretten sanayiye geçmiştir (Ercan ve diğ, 2008, s:230). Ancak, sınai birikime geçiş 1960 öncesinde başlamakla birlikte İİS'nin planlar çerçevesinde uygulanarak üretken sermaye oluşumuna yönlendirilişi, 1960 sonrasında olmuştur.

1950'li yıllardan itibaren sınai birikime yönelik sürecine, yabancı sermaye de entegre olmuştur. Bu doğrultuda, 22.05.1947 tarihli kararnameyle Maliye Bakanlığı, yabancı sermayenin kısmen veya tamamen dışarı çıkışına ilişkin kararlarda yetkili bir konuma getirilmiştir. 1951'de çıkarılan Yabancı Sermaye Kanunu da, tarım ve ticareti yabancı sermayeye kapalı tutmuş ve kâr transferini sınırlandırmıştır. Ancak söz konusu kısıtlamalar dolayısıyla yetersiz bulunan bu kanun kaldırılıp, 1954 yılında Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası çıkarılarak söz konusu kısıtlamalardan tamamen vazgeçilmiştir (Kazgan, 2002, s:83). Bu süreçte yerli sermaye grupları, bazılarıyla daha önce satış bayii düzeyinde ilişki kurdukları uluslararası şirketlerle ortaklıklar kurarak, ithal ürünlerin ikamesini sağlayacak yerli sınai üretime başlamışlardır (Ercan ve diğ, 2008, s:230). Ağırıklı olarak yabancı sermayenin içerildiği bu ortaklıklar; ilaç, kimya, tarım ilaçları, otomotiv, elektrikli makine, ampul gibi dayanıklı tüketim mallarını kapsayan sektörlerde yoğunlaşmıştır. 1950'li yıllarda sınai birikiminin oluşturulma sürecinde temel öge dış kaynaklı sermaye olmuştur. Doğrudan yatırımlar, ticari kısa ve uzun vadeli krediler ve dış yardımlar (Marshall Yardımı) bu noktada önemli bir işleve sahip olmuştur. Öyle ki, 1950-1960 döneminde yaklaşık olarak 1 milyar dolar program kredisi, 600 milyon dolar ithalatçı kredisi ve 210 milyon dolar civarında ticari kredi kullanılmıştır (Kazgan, 2002, s:88). Doğrudan yatırımlar ise, bu dönemde alınan kredilerin çok altında kalmıştır. 1950-1959 yılları arasında ülkeye çekilen doğrudan yatırımlar 77 milyon dolarla sınırlı kalmıştır. Bu döneme 1960 yılı da dahil edildiğinde ulaşılan rakam ancak 101 milyon dolar civarındadır (Kazgan, 2002, s:89).

Türkiye ekonomisi 1950'li yılların sonunda, sermaye birikim mekanizmasında yaşanan bu dönüşüm sırasında ciddi bir döviz darboğazı yaşamıştır. Artan ithalatın geleneksel tarım ürünleri ihracatından sağlanan döviz geliri ile karşılanmaya çalışılması ve bunun yanı sıra dış finansman bulmada karşılaşılan sıkıntıların etkisiyle ciddi ekonomik sorunlar ortaya çıkmıştır. Yaşanan bu sorunlara bir çözüm olarak, 1960-1980 döneminde planlar çerçevesinde uygulamaya konulacak İİS stratejisi hayata geçirilmiştir.

3. 1960-2000'LER: ÜRETKEN SERMAYE DÖNEMİ ve YABANCI SERMAYE HAREKETLERİ

3.1. 1960-1979: İç Pazara Yönelik Birikim – İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi

Ekonominin 1950'lerde içine düştüğü bunalımdan çıkışı için, sermayenin planlı ve programlı kullanımı tercih edilmiş ve bu dönemle birlikte iktisat politikaları planlama tabanına oturtulmuştur (Boratav,

2006, s:118). Bu doğrultuda, 1963-1967 dönemini kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hayata geçirilmiştir. İlk planı takiben İkinci Kalkınma Planı (1968-1972), Üçüncü Kalkınma Planı (1973-1977) ve son olarak da, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) hazırlanmıştır. Tüm bu planlar, Türkiye'nin kapitalist sanayileşme sürecinde mesafe kat etmesi için her bir plan döneminde gereksinim duyulan politika çerçevesini ve finansman kaynaklarını belirlemiştir.

1930'lı yıllarda başlayan tüketim mallarının yaygın ithal ikamesi 1950'li yılların sonuna kadar sürdürülmüş ve tamamlanmıştır. Bu dönemde gerçekleşen ithal ikameci sanayileşme, dönemin sosyo-politik ve bölüşüm ilişkileri tarafından şekillendirilmiştir. Süreç içinde filizlenerek büyüyen kentli ve taşralı burjuvazinin ulaştığı gelir düzeyi, kaynakların bu sermaye kesiminin tercihlerine göre dağılımını da beraberinde getirmiştir. Zira güçlü tüketim talebi ve sınai yapının ulaştığı aşama, artık yaygın tüketim mallarından ziyade dayanıklı tüketim mallarının üretimine geçişi olası kılmıştır (Boratav, 2006, s:119).

Bu bağlamda, 1950'li yıllarda güçlenen büyük toprak sahiplerinin ve bir kısım ticaret sermayesinin siyasal sistemdeki etkinliğinin artmış olması, sanayi sermayesine dönüşüm halindeki sermaye kesimlerinde rahatsızlık yaratmıştır. Özellikle enflasyon oranlarının yüksek olduğu söz konusu dönemde ticari kazançlar artmış, bu durum da sermayenin sanayi yatırımlarına kaymasını zorlaştırmıştır. Sonuç olarak da, yaşanan süreç sermayenin en örgütlü fakat en az gelişmiş kesimi olan sanayi sermayesini, birikimi hızlandırmak üzere daha fazla kaynak talep etmeye sevk etmiştir (Ercan ve diğ, 2008, 229). Nitekim sanayi sermayesinin beklentileri doğrultusunda, tarımdan sanayiye kaynak aktarımı gerçekleştirilmiştir. İç pazara yönelik sermaye birikim sürecinde tarımsal ürün fiyatlarının düşük tutulması, sanayi kesiminde işgücü maliyetlerinin aşağıya çekilmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca, tarımsal ürün ihracatı ile elde edilen döviz, Türkiye sanayinde ihtiyaç duyulan girdi ve makine ithalatını karşılamada kullanılmıştır.

Dönemin sektörel bileşimine bakıldığında, tarım ve hizmet kesiminin GSYH'nin önemli bir kısmını oluşturmakla birlikte, sanayi kesiminin payının bu dönemde %16'dan % 23'e yükselmesi, izlenen politikaların sanayi kesimini olumlu etkilediğini göstermektedir (Ercan ve diğ, 2008, s:234).

Dönemin dış konjonktürüne bakılacak olursa, Türkiye'nin İİS stratejisini destekleyen bir dış ortamın olduğu görülmektedir. Dış dünyadan gelen talepler, özellikle kamu harcamalarının, öncelikli olarak da yatırımların, belirli bir kalkınma programına bağlanması yönünde olmuştur. Bu tür bir programlama ve düzenleme gerek dış borçlanmayı gerekse yabancı sermayenin ülkeye gelişini daha güvenilir bir çerçeveye oturtmuştur. Ayrıca yabancı sermaye, korunan iç pazar koşullarında yüksek kârlılık sağlayabileceği imalat sanayine doğrudan üretici pozisyonunda girerek, bu politikanın tüm birikim olanaklarını kullanmak istemiştir. Bu koşullar altında, Türkiye'nin üretken sermaye birikimi sağlama çabası ve erken kapitalistleşmiş ülkelerdeki sermayenin aşırı birikimi olgusu, bu türden bir uzlaşma ortamının oluşmasını sağlamıştır.

Planlı dönemde gerçekleşen sermaye hareketlerine bakıldığında, dış kaynak gereksiniminin artmış olduğu ve dış ödeme güçlüklerinin yaşandığı görülmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2001, s:166). Beklenenin aksine bu dönemde dış kaynaklara olan bağımlılığın azalmamasının nedenleri, ara ve yatırım malları açısından ithalata bağımlı bir sınai üretim yapısının oluşması ve ayrıca, ihraç ürünlerinin geleneksel tarım ürünlerine bağılılığından dolayı kaynaklanan sınırlılığı ve dolayısıyla da, döviz cinsinden para sermaye gereksiniminin büyümesidir. Nitekim, planlı sanayileşme döneminde, sermayenin dış kaynakları genişlemiş ve çeşitlenmiştir. İzleyen çizelge ilk 3 plan döneminde kalkınmanın dış finansman kaynaklarındaki çeşitliliği ortaya koymaktadır.

Tablo 1: Plan Dönemlerine (1963-1977) Göre Sermayenin Dış Kaynakları (Milyon Dolar)

Döviz Biçiminde Sermaye Kaynağının Türü	1963-67	1968-72	1973-77
Turizm Dengesi	-65	55	74
İşçi Döviz Girişi	287	1732	5886
Özel Yabancı Sermaye	115	183	362
Proje Kredileri	317	921	1931
Program Kredileri	723	516	181
Bedelsiz İthalat	38	142	444
IMF Kredileri	213	225	-

Kaynak: Kepenek ve Yentürk, 2001, s:167

Sanayide yüksek ithal girdi bağımlılığı ve ihracattaki durgunluk veri iken, İİS'nin sürdürülebilmesi, ekonomiye önemli miktarda dış kaynak enjekte edilmesi ile sağlanmıştır. Nitekim, dövize çevrilebilir mevduat olarak adlandırılabilen kısa ve orta vadeli kredilerde giderek artan bir trend yakalanmış ve üçüncü kalkınma planı döneminde bu rakam 4 milyar doları aşmıştır. Döviz cinsinden para sermaye ihtiyacını karşılayan bir diğer dış kaynak ise Avrupa'daki Türk işçilerinin gönderdiği dövizler olmuştur (Boratav, 2006, s:122). 1963-1967 yılları arasında 287 milyon dolar civarında olan işçi dövizleri, 1973-1977 yılları arasında 5,886 milyar dolara ulaşarak ciddi bir katkı sağlamıştır. Yabancı sermayeli ortaklıkları kapsayan ve ülke içinde yerli sermaye grupları ile belirli sektörlerde üretim faaliyetlerinde bulunan yabancı özel sermaye, dış kaynak sağlama konusunda önemli katkılarda bulunmuştur. İlk üç plan döneminde yabancı özel sermaye girişlerine bakıldığında sırasıyla 115, 183 ve 362 milyon dolar civarında olduğu görülmektedir. Bu verilerden, özel yabancı sermayenin dış finansmandaki yerinin düşük kalmakla birlikte, yıllar içinde arttığı görülmektedir. . Bununla birlikte yabancı özel sermayenin sayısal ağırlığı ile birlikte kullanıldığı alt sektörler, ivme kazandırdığı yerli sermaye ve kullandığı üretim teknolojisi, iktisadi gelişim noktasında yerli ekonomi için büyük bir önem arz etmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2001, s:169). 1970'lerin, finansal baskı politikalarının dünyada henüz etkisini tam olarak yitirmediği bir dönem olduğu düşünülürse, dış kaynaklarda özel finansmanın payının resmi kaynaklara ve işçi dövizlerine göre düşük kalması anlaşılabilir bir durumdur.

1960-1980 dönemini kapsayan İİS stratejisinin yarattığı temel dönüşüm, tarım ve ticaret sermayesine dayanan birikim modelinden sanayi sermayesine dayalı bir birikim modeline geçiş olmuştur. Söz konusu geçiş, sanayileşmeye artan vurgu, yatırımların daha çok dayanıklı tüketim mallarının yerli üretimine yönlendirilmesi vb. ile sektörel önceliklerde köklü değişimler yaratmıştır. Ayrıca yabancı sermaye yatırımlarının çok büyük oranda sanayi kesiminde yoğunlaşması, bu süreci hızlandırmıştır. Fakat dayanıklı tüketim mallarının üretiminde yaşanan artış ve ülke sanayisinin ara ve yatırım malları üretiminde kat ettiği sınırlı mesafe, döviz şeklindeki sermayeye olan bağımlılığını daha da arttırmıştır. İhraç kapasitesinin hâlâ geleneksel tarım ürünlerine dayalı olması ve özellikle dönem sonuna doğru yaşanan dış kaynak sıkıntısı bu politikanın tıkanmasına ve sürdürülebilirliğini kaybetmesine neden olmuştur.

3.2 1980 Sonrası Dışa Yönelik Birikim: Dünya Pazarları İle Artan Bütünleşme

1980 sonrasında Türkiye ekonomisi, para, ticaret ve yatırım akımlarının serbestleştirilmesi yoluyla dünya kapitalizmiyle artan bir bütünleşme yaşamıştır. Ancak bu dönem, üretken sermaye oluşumunu sağlamak amacıyla uygulanan özgün politikadaki farklılaşma nedeniyle, 3 temel alt-dönemde incelenebilir (Bkz. Ercan ve diğ, 2008). Buna göre, 1980-1990 dönemi Türkiye'de sanayinin dış pazarlara yönlendirilerek üretken sermaye oluşumunun hızlandırılışına tanık olmuştur. 1990-2000 dönemi, ihracata yönelik birikim stratejisindeki durağanlaşma üzerine, ülkeye para sermaye akımlarının çekilerek, üretken sermaye birikimi için belirli sermaye kesimlerine aktarılmasının izlerini taşımıştır. 2000 sonrası dönem ise, önceki iki alt dönemde sağlanan birikim temelinde, üretken sermaye oluşumunun özellikle daha yüksek katma değerli sektörlerde hızlandırılmasına sahne olmuştur. Aşağıda, söz konusu alt dönemler sırasıyla ele alınmaktadır.

3.2.1. 1980-1990: İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi

1979-1980 yıllarında döviz darboğazı şeklinde ortaya çıkan kriz, İİS stratejisinin rafa kaldırılıp, yeni bir sanayileşme stratejisinin uygulanmasını gündeme getirmiştir. Bu yeni politika, ithal ikameci modelin bir alternatifi olmak yerine, sermaye birikiminin ulaştığı aşamaya bağlı olarak ortaya çıkan sorunları çözmek amacıyla hayata geçirilmiş, bir diğer deyişle ithal ikameci modelin işlevini tamamlaması ile sermaye birikiminin dönemsel gereksinimlerine bir yanıt olarak gündeme gelmiştir. Ayrıca, dünya kapitalizminde 1960'ların sonlarından itibaren ortaya çıkan aşırı birikim ve azalan kâr oranlarına bağlı krizin yanı sıra, 1970'lerde katlanan petrol fiyatlarının üretim maliyetlerini artırması karşısında, kârlılık oranlarını yükseltme arayışı ile Keynesyen politikalar terk edilmiş ve dünya genelinde köklü bir iktisat politikası değişikliği yaşanmıştır. Kapitalist birikim mantığını toplumsal yaşamın derinliklerine nüfuz ettiren ve sermayenin küresel ölçekte birikimi genişletmesinin önkoşullarını sağlayan neo-liberal politikalar, 1980 sonrasında Türkiye'deki sermayenin istek ve ihtiyaçlarına da cevap verebilmiştir.

İlk ayağını 24 Ocak 1980 kararlarının oluşturduğu bu yeni strateji en genel ifadeyle, ihracatın teşvik edilmesi ve devletin ekonomik hayata müdahalesinin yerini piyasa güçlerinin almasına yöneliktir (Ekzen, 2009, s:97). Ancak, küçülen devlet söylemi altında, söz konusu dönüşüm sürecini bizzat devletin tesis ettiği ve devletin değişen biçimlerde ekonomiye müdahalelerini (örneğin ihracat teşvikleri), dışa yönelen sermaye kesimlerinin artan uluslararası rekabet ortamına uyumunu sağlama, onları destekleme yönünde kullandığı görülmüştür. Bir diğer deyişle, 1980 sonrasındaki yeni yapılanmadaki hedef, uluslararası rekabet koşullarına uyum sağlayabilecek, uluslararası firmalarla rekabet edebilecek üretken sermayenin desteklenmesi olmuştur. Böylece bu dönemle birlikte başlayan sermaye birikim modelindeki dönüşüm, üretken sermayenin daha yüksek niteliğe sahip ara ve yatırım malı girdisi sağlamasına yönelik olarak şekillenmiştir (Gültekin-Karakas ve diğ, 2013, s:238). Bu amaç doğrultusunda çeşitli sermaye-içi bileşenler, kamu kesimi ve emekçilerden, üretken sermaye birikiminde bahsedilen dönüşümü sağlayacak sermaye kesimlerine ciddi oranda kaynak aktarılmıştır. İthalat için gereken döviz sağlanmak üzere, ihracatın artırılması amacıyla reel ücretlerde erime sağlanarak üretim maliyetleri düşürülmüş ve bu arada yurtiçi talep de baskılanarak, yurtdışı pazarlara satılabilecek bir artık yaratılmaya çalışılmıştır.

Ara ve yatırım mallarının yerli üretimi gerçekleştirilerek, bunların ithalatına olan bağımlılığın azaltılması hedefine ulaşmada, ihracata yönelik sanayileşme stratejisi bir ara aşama olarak görülmelidir. Üretken sermaye, ara ve yatırım mallarının yurtiçi üretimini gerçekleştirilmeden önce, yerli sınıai üretim mevcut düzeyiyle ihracata yönlendirilmeli bu yolla gerekli birikim ve donanım sağlanmalıydı. Nitekim Türkiye’de 1980’lerde sağlanan ihracat artışına rağmen, ithalatta bir azalma söz konusu olmamıştır. Aksine, ihracatın giderek daha fazla ithalata bağımlı hale gelmesi, Türkiye ekonomisinin bu yıllarda önemli miktarda dış kaynak kullanımını zorunlu kılmıştır.

Tablo 2: Türkiye’nin Dış Ticaret ve Dış Borç Göstergeleri, 1978/79-1988, (Milyon Dolar)

	1978-1979 Ortalaması	1988
İhracat	2275	11662
İthalat	4834	13545
Dış Borç	13699	40722
Dış Borç Yüğü (%)	20,7	37,1

Kaynak: Boratav, 2006, s:159.

1978 yılından 1988 yılına gelindiğinde, ihracat % 412’ye varan çok önemli bir artış göstermiştir. İthalatta ise artış hızı ihracata göre daha yavaş olmuştur. İthalatta meydana gelen değişim % 180 olmasına rağmen, sayısal büyüklük olarak ithalatın ihracattan daha yüksek seyretmesinden dolayı ekonomi cari açık sorunuyla karşılaşmıştır. Tablo 2’den de görüldüğü gibi dış borç miktarı önemli bir artış göstermiş ve borç yükü % 20,7’den % 37,1’e yükselmiştir.

24 Ocak programı, üretken sermayenin daha ileri bir aşamaya ulaşması için yabancı sermaye yatırımlarına ayrı bir önem vermektedir. Bundan dolayı programın hayata geçirilmesiyle birlikte, yabancı sermayeyi daha çok özendirmek amacıyla bazı yasal düzenlemeler de oluşturulmuştur. Bu amaçla çıkarılan Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi, bu konudaki bürokratik işlemleri en aza indirmeyi amaçlamıştır. DPT’nin 1981 yılı programına göre bu politika, cari açık, tasarruf eksikliği ve teknoloji transferi sorunlarının çözümünü sağlayacak önemli bir araç olarak görülmüştür (Kepenek ve Yentürk, 2001, s:206). Fakat 1989 yılına kadar doğrudan yabancı yatırımlar yıllık ortalama olarak 100 milyon dolar gibi düşük bir seviyede gerçekleşmiştir.

3.2.2. 1990-2000: Uluslararası Parasal Sermayenin İcerilme Süreci

1980’lerin sonuna doğru, Türkiye’de ihracat artışının hız kesmesi ve döviz biçimindeki sermayenin elde edilmesindeki zorluklar, bir takım yeni politikaların uygulamaya konulmasını gerektirmiştir. Bu bağlamda, Türkiye ekonomisinde 24 Ocak kararlarıyla başlatılan serbestleşme süreci, 1989 yılının Ağustos ayında yayınlanan 32 sayılı kararname ile sürdürülmüştür. Söz konusu kararname ile kambiyo kontrolleri kaldırılarak, uluslararası sermaye hareketleri serbest bırakılmıştır. Ayrıca, yurtiçindeki yerleşik kurum ve bireyler arasındaki iktisadi işlemlerin yabancı paralar üzerinden yapılabilmesine olanak tanınmıştır. Nihayetinde de, üretken sermayenin derinleştirilmesi önündeki sermaye kısıtı, esas olarak kısa vadeli sermaye akımlarının ülkeye çekilmesiyle giderilmeye çalışılmıştır.

1990'lı yılların ilk yarısında büyük bir ivme kazanan finans piyasalarındaki küreselleşme, dünya ticaret hacminin çok üzerinde bir para hareketliliğine neden olmuştur. 1980'li yılların hemen başında özellikle Latin Amerika ülkelerine yönelen yabancı sermaye hareketleri, 1990'lı yıllarla birlikte diğer geç kapitalistleşen ülkelere yönelmiştir. Öyle ki, 1987 yılında, geç kapitalistleşen ülkelerin sermaye hareketleri fazlası 48,7 milyar dolar iken, bu miktar 1993 yılında 162,9 milyar dolara ulaşmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2001, s:211).

Tablo 3: 1980 ve 1990'lı Yıllarda Geç Kapitalistleşen Ülkelere Net Sermaye Girişinin Türlerine Göre Dağılımı (%)

	1983-1989	1990-1998
RESMİ SERMAYE GİRİŞİ	54	20
Resmi Kalkınma Yardımı	21	11
Diğer	33	9
ÖZEL SERMAYE GİRİŞİ	46	80
Doğrudan Sermaye Yatırımları	18	34
Portföy Yatırımları	3	21
Banka Borçları	16	24
Diğer Özel Krediler	9	1

Kaynak: İnsel ve Sungur, 2003, s:4

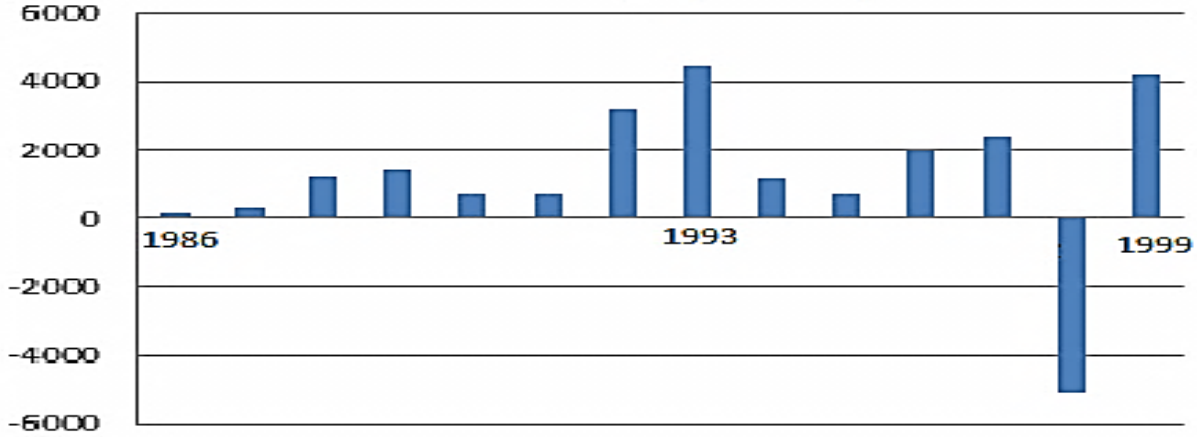
Sermaye hareketlerindeki sözü edilen niceliksel değişimin yanı sıra, önemli niteliksel değişimler de meydana gelmiştir. Önceki dönemlerde yabancı resmi kaynaklar üzerinden sağlanan sermaye girişleri, bu dönemle birlikte özel finans kurumlarından sağlanan para sermaye girişlerine kaymıştır. Tablo 3'den de görüldüğü üzere, ülkeler resmi kanallardan doğrudan borçlanmak/yardım almak yerine, uluslararası finansal piyasalardan borçlanmaya başlamışlardır. Bu bağlamda, resmi sermaye girişi önemli oranda azalırken, bu durum özeli sermaye girişleriyle telafi edilmiştir. Bu şekilde tüm dünya üzerinde rahatlıkla dolaşım olanağı sağlayan sermaye hareketlerinin vadesi kısalmış, bundan dolayı da kısa vadeli sermaye girişlerinin oranı yüksek bir hızla büyümüştür.

Uluslararası sermaye hareketlerine artan oranda entegre olunması, bazı yazarlara göre, ulusal ekonomi, uluslararası sermayenin faiz-kur arbitrajına dayalı spekülatif getiri amaçlı saldırılarına maruz kalmakta ve bu durum da, üretken sermaye oluşumunu olumsuz yönde etkilemektedir. Dolayısıyla, yabancı sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılmasıyla birlikte, ulusal ekonomiler bağımsız bir kalkınma stratejisi için gerekli olan faiz ve kur politikalarını kullanma olanağından yoksun bırakılmıştır (Yeldan, 2002; Boratav, 2001, 2006; Ekzen, 2009).

Genelde geç kapitalistleşen ülkeler özelde de Türkiye için bakıldığında, üretken sermaye birikiminin ilerletilmesi, büyüme-kalkınma sürecinin dinamiğini oluşturmuştur. Bu açıdan bakıldığında, uluslararası para sermayenin ülkeye çekilmesi ile üretken sermaye-temelli birikim arasında zaman-bağımlı bir tercihin yapılmış olduğu görülebilmektedir. Bir diğer deyişle, öncelikle uluslararası para sermayenin ülkeye içselleştirilmesi ve finans piyasalarında ortaya çıkan genişleme, uzun dönemde üretken sermaye-temelli birikiminin ilerletilmesi amacına yönelik bir strateji olarak uygulamaya geçirilmiştir. Türkiye'de sermaye birikim dinamikleri açısından değerlendirildiğinde, yabancı sermaye akımlarının ülkeye girişinin bir baskı unsurundan ziyade, ulusal ve uluslararası konjonktürün ortak bir noktada kesişmesinden kaynaklanmaktadır (Ercan ve Gültekin-Karakaş, 2008, s:40)..

Sonuç olarak, Türkiye'de dış finansal serbestleşme süreci, devletin borçlanma politikası ile bankalar ve holdingler arasındaki ilişkiler üzerinden okunduğunda, 1990'lı yıllar boyunca ülkeye girişi teşvik edilen kısa vadeli sermaye hareketlerinin üretken sermaye oluşumunu hızlandırmada işlevsel olduğu görülmektedir.

Şekil 1: 1986-1999 Dönemi Ödemeler Bilançosu Portföy Yatırımları Yükümlülükleri, (Milyon dolar).

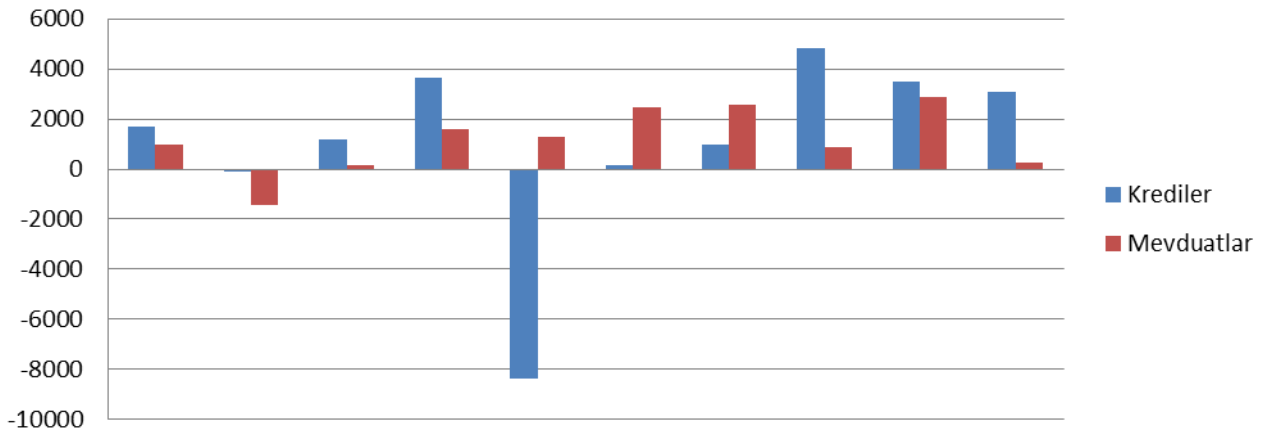

Veri Kaynağı: TCMB

Şekil 1'den, kısa vadeli sermaye girişlerinin bir alt-kalemi olan portföy yatırımlarının ülkeye 1986 yılıyla birlikte gelmeye başladığı ve yıllar itibariyle artış gösterdiği görülmektedir. Öyle ki, 1986 yılında devletin ihraç ettiği borç senetleri aracılığıyla 146 milyon dolarla ulaşan toplam portföy yatırımları, 1989 yılında gerçekleştirilen dış finansal serbestleşme ile başlayan sermaye piyasalarındaki hisse senedi satışlarıyla birlikte milyar doları aşan rakamları yakalamıştır. Özellikle 1992 ve 1993 yıllarında, incelenen dönem ortalamasının çok üzerinde portföy yatırım girişleri gerçekleşmiştir. Bir istisna olarak, Uzakdoğu Asya ve Rusya'da yaşanan krizlerin etkisiyle, 1998 yılında portföy yatırımlarında büyük bir azalma görülmektedir.

Ödemeler bilançosunda yabancı sermaye hareketlerinin alt-kalemlerinden olan mevduat ve kredilerin yükümlülük değerleri de, her iki kategorideki girişlerin önceki döneme göre arttığını göstermektedir.

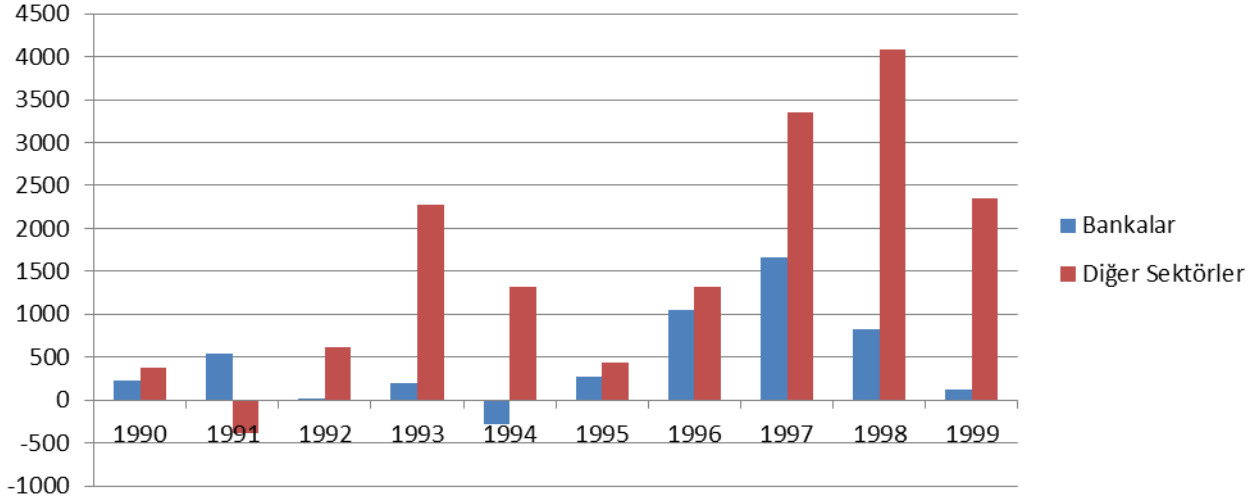
Şekil 2: 1990-1999 Dönemi Ödemeler Bilançosu Kredi ve Mevduat Yükümlülükleri, (Milyon Dolar)

Kaynak: TCMB

Ayrıca ödemeler bilançosundaki krediler kalemi, yukarıda da vurgulandığı gibi, uluslararası kuruluşlar ve resmi kaynaklardan borçlanmanın yerini, uluslararası özel finans şirketlerinden borçlanmanın aldığını göstermektedir. Nitekim, bu dönem için, uluslararası kuruluşlar ve hükümetlerden sağlanan krediler yok denecek kadar azdır. Talep cephesinden bakıldığında da, bankalar ve diğer özel sektör şirketlerinin sağladığı krediler, krediler kalemi içerisinde önemli bir ağırlık teşkil etmektedir.

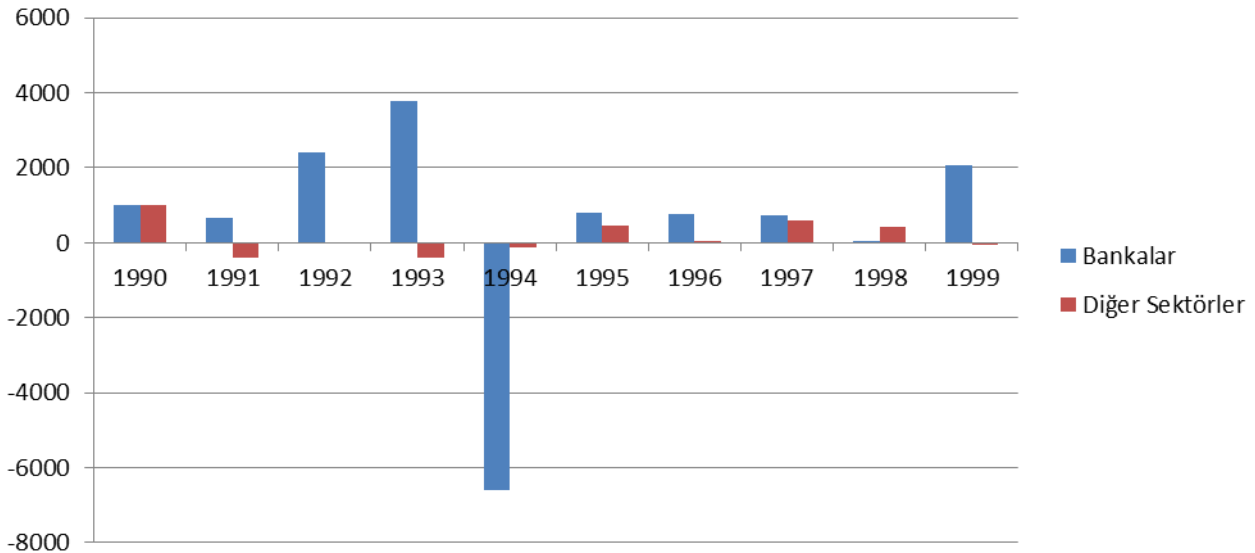
Şekil 3:1990-1999 Dönemi Bankalar ve Diğer Sektörlerce Alınan Uzun Vadeli Krediler, (Milyon Dolar)

Kaynak: TCMB

Şekil 3’de, ödemeler bilançosunun krediler bölümündeki bankalar ve diğer sektörlerin yurtdışından sağladıkları uzun vadeli kredi miktarları gösterilmektedir. Gerek bankaların gerekse diğer sektörlerin yurtdışından sağladıkları uzun vadeli kredilerin inişli çıkışlı bir trend sergilediği görülmektedir. Ayrıca, yıllar itibariyle sağlanan miktarın yükseldiği dikkat çekmektedir. Şekilden elde edilen bir diğer bulgu, diğer sektörlerin bankalara göre daha yüksek miktarda uzun vadeli yabancı kredi kullanmasıdır.

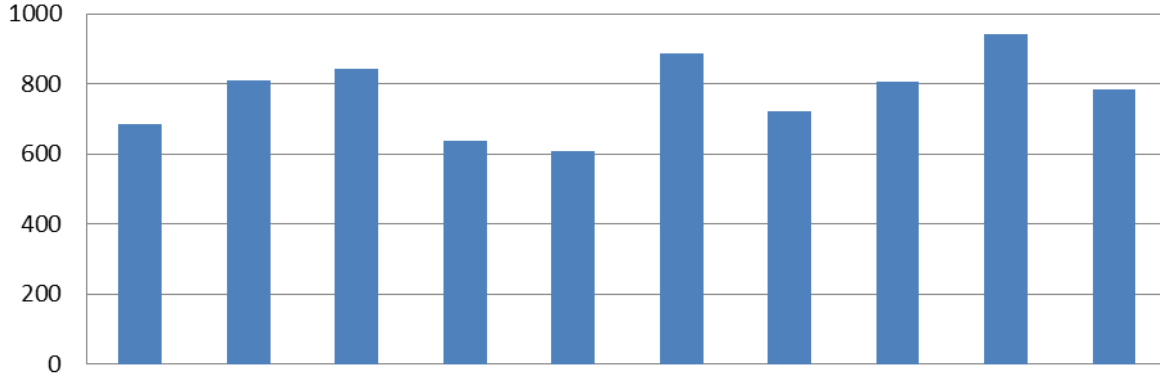
Şekil 4: 1990-1999 Döneminde Bankalar ve Diğer Sektörlerce Alınan Kısa Vadeli Krediler, (Milyon Dolar)

Kaynak: TCMB

Şekil 4, ödemeler bilançosunun krediler bölümündeki bankalar ve diğer sektörlerin yurtdışından sağlandıkları kısa vadeli kredi miktarlarını göstermektedir. Kısa vadeli kredilerde de uzun vadeli kredilere benzer şekilde istikrarlı bir seyir yakalanamamıştır. Uzun vadeli kredilerin daha çok diğer sektörler tarafından kullanıldığı görülürken, ilgili dönemde kısa vadeli krediler daha çok bankalar tarafından kullanılmıştır.

Şekil 5: 1990-1999 Dönemi Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri, (Milyon Dolar)

Kaynak: TCMB

1990-1999 döneminde doğrudan yabancı yatırım girişleri 1990 yılı öncesine göre bir artış göstermekle birlikte, yabancı sermaye girişlerinin diğer türleriyle karşılaştırıldığında düşük seviyede kalmıştır. Bu on yıllık dönem içinde portföy yatırımları, krediler ve mevduatlarda belli bir seviye tutturulmasına rağmen, doğrudan yabancı yatırımlar her yıl için milyar doların altında seyretmiştir. Dönemin toplam rakamına bakıldığında, 8,749 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırım çekilebildiği görülmektedir.

Dünya doğrudan yabancı yatırım stoğunun dünya GSYH'ye oranı 1980'li yıllarda %5 civarındayken, 1999 yılında % 16'ya yükselmiştir (Bayraktar, 2003, s:20). Bu süreçte 1980'li yıllarda ağırlıklı olarak erken kapitalistleşen ülkelerin arasında gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar, 1990'lı yıllarla birlikte geç kapitalistleşen ülkelere daha fazla içerilmeye başlanmıştır. Ayrıca, geç kapitalistleşen ülkeler arasında doğrudan yabancı yatırım çekebilmek için büyük bir rekabet oluşmuş ve bu alanı olabildiğince kuralıştırmışlardır (Gültekin-Karakaş ve diğ, 2013, s:307). Tablo 4, doğrudan yabancı yatırımların 1990-1999 döneminde erken ve geç kapitalistleşen ülkeler arasındaki dağılımını göstermektedir.

Tablo 4: 1990-2000 Döneminde Doğrudan Yabancı Yatırımların Erken ve Geç Kapitalistleşen Ülkeler Arasındaki Dağılımı, (Milyar Dolar)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Erken Kapitalistleşen Ülkeler	164	109	105	133	145	203	220	271	483	830	1005
Geç Kapitalistleşen Ülkeler	38	47	63	89	112	127	165	206	209	245	265

Kaynak: Bayraktar, 2003, 21

1990 yılında erken ve geç kapitalistleşen ülkeler arasında doğrudan yabancı yatırımların dağılımında önemli bir farklılık olduğu görülmektedir. Bu yıl için erken kapitalistleşen ülkeler dünya doğrudan yabancı yatırım akımlarının 4/5'ini çekerken, geç kapitalistleşen ülkeler bu akımların sadece 1/5'ini alabilmiştir. 1990-1997 yılları arasında ise geç kapitalistleşen ülkelerin bu pastadan aldıkları payın hızla yükseldiği ve % 43'e ulaştığı görülürken, erken kapitalistleşmiş ülkelerin payı ise % 57'ye düşmüştür. Ancak, gerek 1994 Meksika krizi ve gerekse 1997 Uzakdoğu Asya ve 1998 Rusya krizlerinin etkisiyle, geç kapitalistleşen ülkelere yönelen sermaye akımlarının olumsuz etkilendiği görülmüştür.

Özetle, Türkiye'de 1980'li yılların sonunda ihracat artışındaki yavaşlama ve döviz biçimindeki yabancı sermaye ihtiyacı sonucu, 1990'larda küresel finansal piyasalarla kurulan entegrasyon politikası ülkeye önemli miktarlarda yabancı sermaye girişi sağlamıştır. Uygulamaya konulan politikalar daha çok kısa

vadeli sermaye girişlerini çekmede işe yaramış olmakla birlikte, bu dönemde içselleştirilen uluslararası para sermayenin devletin borçlanma politikası aracılığıyla banka sahibi holdingler ve diğer büyük ölçekli sanayi kapitalistlerine para sermaye olarak kanalize edilmesi, aşağıda da ele alınacağı gibi, özellikle 2000'li yıllarda üretken sermaye oluşumunun ilerletilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

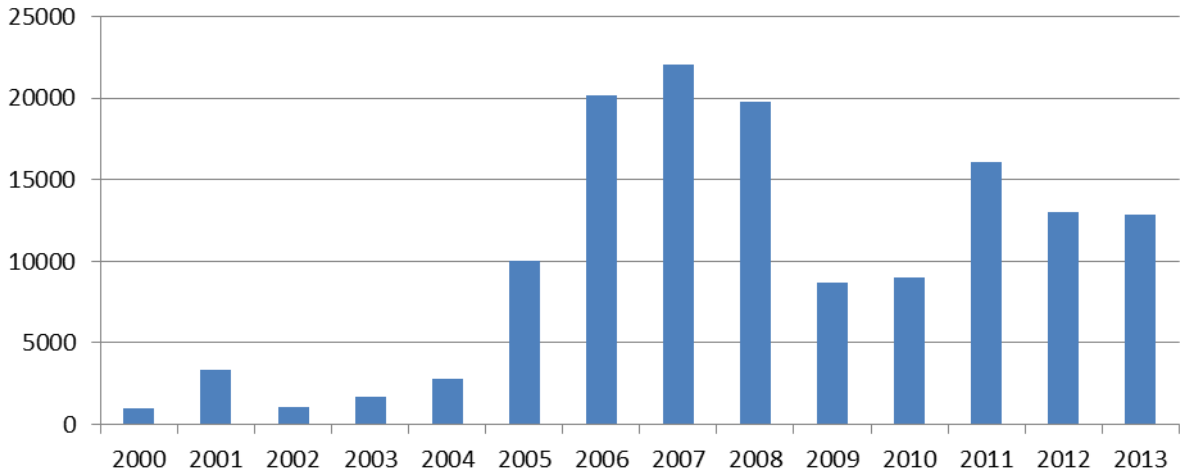
3.2.3. 2000'ler: Üretken Sermayenin Derinleşme Dönemi ve Yüksek Katma Değerli Üretime Geçiş Süreci ve Yabancı Sermaye Hareketliliği

2000'li yıllar, üretken sermaye birikiminde önceki dönemlerden bir kırılma sergilemektedir. Ancak, imalat sanayinde atılan adımlara rağmen, üretim yapısının dış kaynağa bağımlı yapısı ve bunun getirdiği kırılma devam etmiştir. Bu dönemde aşırı değerli TL politikası, dış borç ve ithal girdi kullanımını teşvik ederek sermaye birikimini desteklemiştir. Bu süreç içerisinde, ithalata dayalı bir imalat sanayi yapısı oluşmuştur. İhracatın da ithal girdiye dayalı imalat sanayi ağırlıklı olması, yüksek cari açığın sürdürülebilirliğine dair ciddi kaygılara yol açmıştır (Gültekin-Karakaş ve diğ., 2013, s:305).

Dönemin sektörel bileşimine bakıldığında, 1980'den 2007 yılına kadar sanayinin GSYH içindeki payı % 23'ten % 33'e yükselirken, hizmetlerin payında sanayideki gelişime koşut olarak % 52'den % 56'ya ulaşan bir artış yaşanmıştır. 1980 sonrası yükselişe geçen neo-liberal politikalarla, tarımın payı ise % 26'dan % 11'e keskin bir daralma göstermiştir (Ercan ve diğ., 2008, s:239).

Üretken sermayenin niteliksel olarak derinleşmeye başladığı 2000'li yıllarda bu sürece paralel olarak, ülkeye önemli miktarda doğrudan yabancı yatırım çekilmiştir. Bu şekilde Türkiye sermayesinin, küresel ölçekteki üretken sermaye döngüsüne artan katılımı amaçlanmıştır. Bu doğrultuda 2003 yılında çıkarılan Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu kanunla birlikte, Türkiye 2000'li yıllarda ülkeye daha fazla doğrudan yabancı yatırım çekmeyi amaçlamış ve bu alanda önemli teşvik mekanizmaları yaratmıştır. Söz konusu teşvik edici düzenlemenin, ülkeye önemli ölçüde doğrudan yabancı yatırım çekilmesini sağladığı izleyen şekilden görülmektedir.

Şekil 6: 2000-2013 Dönemi Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri, (Milyon Dolar)

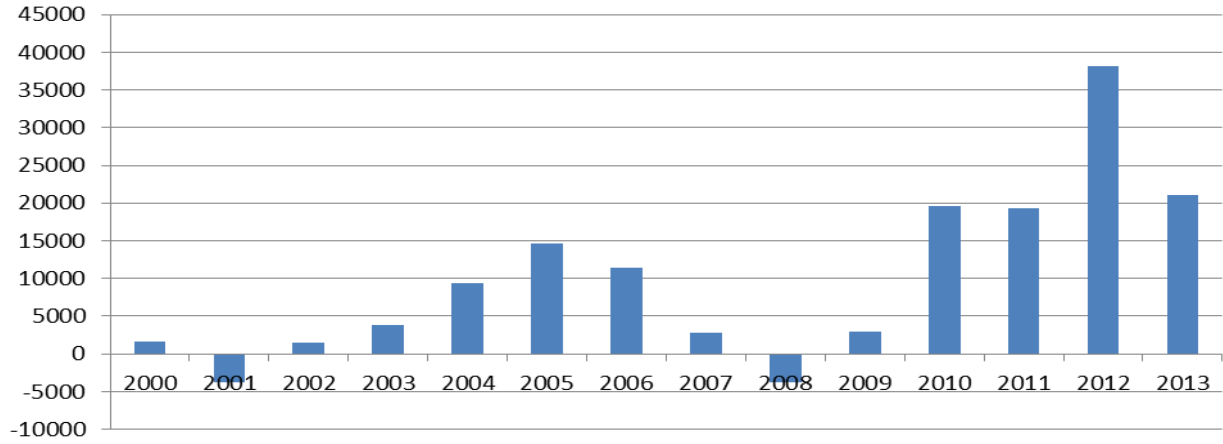

Kaynak: TCMB

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, ülkede 2001 yılı ile bir kırılma yaşadığı görülmektedir. 2001 yılına kadar bir milyar doların altında seyreden doğrudan yatırımlar, 2001 yılında 3,5 milyar dolarlık bir giriş kaydetmiştir. Bu yılda yaşanan krizle azalan doğrudan yatırımlar, 2003 yılında çıkarılan Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nun sağladığı teşvikler yardımıyla da 2005-2008 döneminde rekor seviyede bir giriş sağlamıştır. Ardından, 2007 yılında ortaya çıkan küresel krizin yansıması olarak, doğrudan yatırımlarda bir azalma yaşansa da, izleyen yıllarda tekrar önemli seviyelere ulaşmıştır.

Yurtdışından portföy yatırımları şeklinde ülkeye gelen sermaye, cari açık finansmanının en önemli kalemlerinden olmuştur. Hem hisse senedi hem de ağırlıklı olarak tahvillere yönelen yabancı sermaye girişleri çok büyük miktarlara ulaşmıştır.

Şekil 7: 2000-2013 Dönemi Ödemeler Bilançosu Portföy Yatırımları Yükümlülükleri, (Milyon Dolar)

Kaynak:TCMB

Kriz etkisinin yoğun olarak hissedildiği 2001 ve 2008 yılları hariç tutulduğunda, portföy yatırımlarının hep pozitif değerlerde seyrettiği görülmektedir. 2004-2006 yılları arasında ortalama olarak yaklaşık 9 milyar dolar civarında seyreden portföy yatırımları, üç yıllık bir düşüş trendinin ardından, 2010 ve 2011 yıllarında yaklaşık olarak 20 milyar dolarlık düzeylere erişmiş ve 2012 yılında da yaklaşık 40 milyar dolarlık bir girişle rekor seviyeye ulaşmıştır.

Tablo 5: Yerli ve Yabancı Yatırımcıların Ortalama Portföy Büyüklüğü ve Ağırlığı, İşlem Hacmi ve Hisse Senedi Elde Tutma Süreleri, 2008-2012.

	Yabancı Yatırımcı			Yerli Yatırımcı				
	Ortalama Portföy Büyüklüğü (Milyon \$)	İşlem Hacmi (Milyon \$)	Ortalama Elde Tutma Süresi (Gün)	Ortalama Portföy Ağırlığı (%)	Ortalama Portföy Büyüklüğü (Milyon \$)	İşlem Hacmi (Milyon \$)	Ortalama Elde Tutma Süresi (Gün)	Ortalama Portföy Ağırlığı (%)
2008	44.972	142.126	231	70	19.175	380.423	37	30
2009	39.764	90.237	322	66	20.621	542.416	28	34
2010	64.036	133.155	351	67	31.986	718.340	33	33
2011	59.054	132.113	326	63	34.907	715.055	36	37
2012	62.668	123.008	372	63.5	36.069	574.205	46	36.5
2013	71.453	171.293	305	64	39.925	691.251	42	36

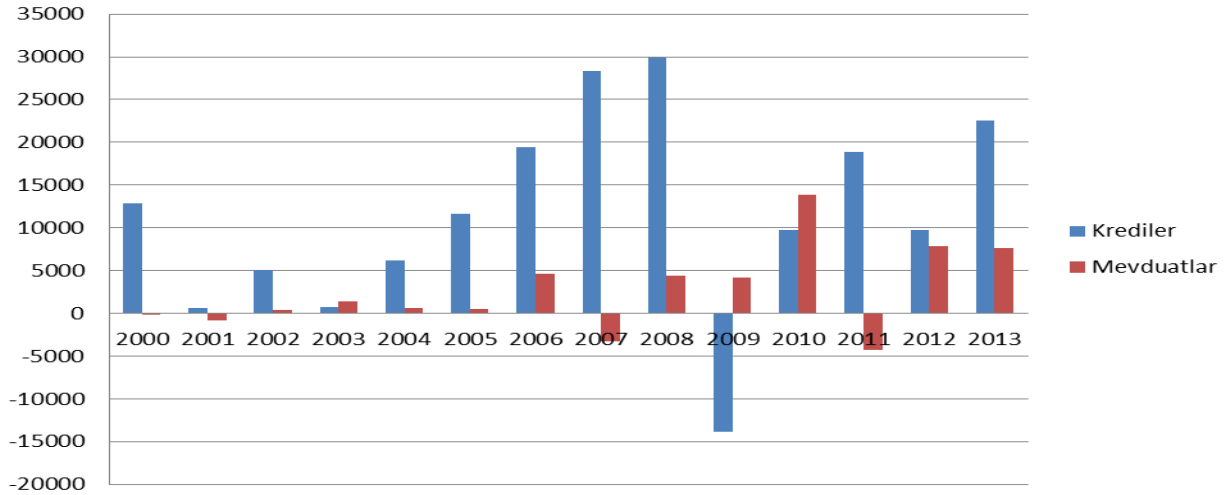
Kaynak: Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kurumları Birliği, 2013, 126; 2014, 107

Tablo 5, portföy yatırımları kalemlerinden biri olan hisse senetlerinin Türkiye’de yerli ve yabancı yatırımcılar tarafından ortalama elde tutulma sürelerini göstermektedir. BIST’de (Borsa İstanbul), hisse senetlerinin yaklaşık üçte ikisi yabancı yatırımcıların elindedir. Tüm yıllar itibariyle yabancı yatırımcıların ortalama portföy büyüklüğü içindeki ağırlığı yerli yatırımcıların çok üzerindedir. Bundan dolayı, yabancı yatırımcıların hisse senetlerini ortalama elde tutma süreleri, sermaye piyasaları aracılığıyla ülkeye giren uluslararası para sermayenin, spekülasyon getiri arayışından ziyade, ülkede üretken sermaye oluşumunu finanse edip etmediğini değerlendirmek açısından önem kazanmaktadır. Görüldüğü üzere, 2008 yılında 231 gün olan bu süre, 2011 yılında küçük bir gerileme olmasına rağmen, 2012 yılında 372 güne çıkmıştır. Yerli yatırımcıların hisse senetlerini ortalama elde tutma süresinin, yabancı yatırımcılarla kıyaslanamayacak kadar düşük olduğu dikkat çekmektedir.

2008 yılında 38 gün olan bu süre, 2012 yılında 46 güne çıkmıştır. 2013 yılında ise gerek yabancı gerekse de yerli yatırımcıların hisse senetlerini ortalama elde tutma süreleri azalmıştır. Bu yıl içinde yabancı yatırımcılar ortalama olarak hisse senetlerini 305 gün elde tutarken, yerli yatırımcılar 42 gün elde tutmuşlardır. 2013 yılında yaşanan bu azalışta BIST-100 endeksindeki düşüşlerin tetiklediği panik satışların etkisi olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, yabancı yatırımcı aldığı hisse senedini uzun süre muhafaza ederken, yerli yatırımcı kısa sürede elinden çıkarmaktadır. Sonuç olarak, yaygın iddianın aksine, yabancı yatırımcının borsada al-sat gibi bir strateji benimsemeyip, hisse senetlerini uzun süre elinde tutarak üretken sermaye oluşumunu desteklediği söylenebilir.

Şekil 8, kredi ve mevduat yükümlülüklerini göstermektedir. Yabancı kaynaklardan sağlanan kredi ve mevduatlar da, Türkiye’de sermaye birikiminin sağlanabilmesi için birer kaynak olmuştur. Ödemeler bilançosundaki krediler yükümlülük kalemine bakıldığında, önemli ölçüde kredi girişi sağlandığı görülmektedir. Kriz etkisinin yoğun olarak hissedildiği 2009 yılı hariç tutulduğunda, kredi girişleri pozitif rakamlarda seyretmiştir. 2005 ile 2008 yılları arasında kredilerde önemli artışlar yaşanmış ve ülkeye yaklaşık olarak toplam 90 milyar dolarlık bir giriş olmuştur. Son yıllarda bir azalma yaşansa da, ortalama olarak her yıl 10 milyar dolar civarında bir kredi girişi gerçekleşmiştir. Öte yandan, yurda giren mevduat miktarları, portföy yatırımları ve kredilere göre daha düşük seviyede kalmıştır. 2000, 2001, 2007 ve 2011 yıllarında negatif değerler alan mevduat yükümlülük kalemi, diğer yıllarda pozitif değerler almıştır. Özellikle 2010 ve 2012 yıllarında sırasıyla 13,837 ve 7,799 milyar dolarlık girişler olmuş ve finansman için önemli bir kaynak yaratılmıştır.

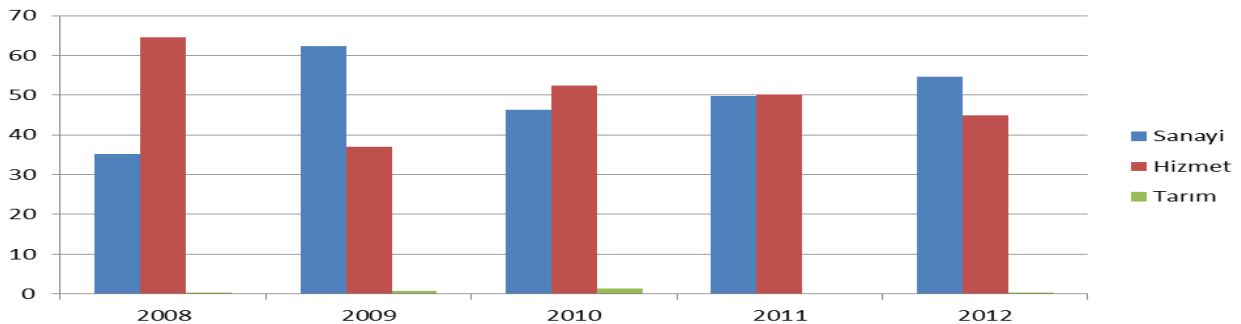
Şekil 8: 2000-2013 Dönemi Ödemeler Bilançosu Kredi ve Mevduat Yükümlülükleri, (Milyon Dolar)

Kaynak: TCMB

Doğrudan yabancı yatırımların 2000’li yıllardaki sektörel dağılımı ise, Türkiye’de yaşanan dönüşüm sürecine ilişkin önemli ipuçları vermektedir. 2008-2012 döneminde, hizmet sektöründe yabancı sermaye payı azalırken, sanayi sektöründe bu pay artmıştır. Sanayi ve hizmetler sektörleri yabancı sermaye yatırımları içerisinde yaklaşık olarak yüzde 50’şer paya sahip olmuştur. Bu durumun aksine, tarım sektöründe doğrudan yabancı yatırımlar neredeyse yok denilebilecek bir düzeydedir (Müsiad, 2013).

Şekil 9: Türkiye’de Doğrudan Sermaye Yatırımlarının Sektörler Bazında Yüzde Dağılımı

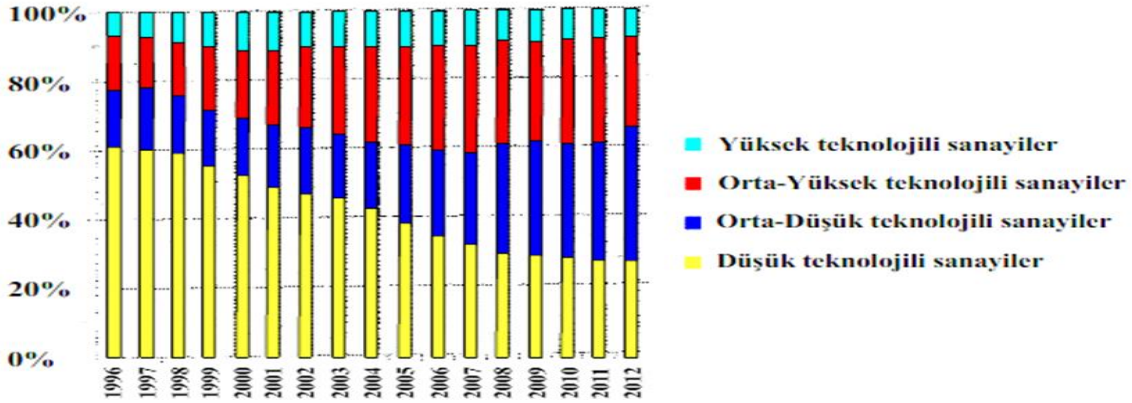
Kaynak: Müsiad Ekonomi Raporu, 2013

Şekil 9, yabancı sermaye yatırımlarının üç temel sektördeki yüzde dağılımlarını göstermektedir. Görüldüğü üzere, tarım sektöründe yabancı sermaye yatırımları yok denecek kadar azdır. Her bir yıl için tarım sektöründeki yabancı sermaye ağırlığı yüzde 1'in altındadır. Yabancı sermaye yatırımları özellikle sanayi ve hizmetler sektöründe yoğunlaşmaktadır. Sanayi sektöründe yabancı sermaye payı 2010 yılında oransal olarak bir düşüş yaşamasına karşın, izleyen yıllarda toplam yabancı sermaye içindeki payı artmıştır.

2000'li yıllarda Türkiye'de sermaye birikiminin ulaştığı aşamada, kapitalist sanayileşmenin daha yüksek katma değerli malların üretim ve ihracatı yönünde derinleştirilmesinde karşılaşılan finansman sorunu, dış kaynaklarla, başka bir deyişle yabancı sermaye girişleriyle çözülmeye çalışılmıştır. Ülkedeki tasarruf oranlarının düşük seviyelerde kalması ve sanayinin hâlâ büyük ölçüde ithal girdi ve makine kullanımına dayalı yapısı, bu durumun en önemli nedenlerinden biri olmuştur. Yukarıda makro verilerle de gösterildiği gibi, bu dönemde ülkeye önemli miktarlarda doğrudan yatırım ve kısa vadeli sermaye çekilmiştir. Yabancı sermayenin bu şekilde içselleştirilmesi, hem kamu hem özel sektör finansmanının düşük maliyetlerle gerçekleştirilmesini sağlamıştır (Müsiad, 2013). Bu dönemde, özellikle özel sektör, yurtdışından sağlanan düşük maliyetli kredilerle finansmanı tercih etmiştir. Bunun sonucu olarak, 2002-2012 yıllarında özel sektörün dış borcu % 425 oranında artış göstermiştir (Müsiad, 2013). Dolayısıyla, öz kaynakları sınırlı olan özel sektör, büyüme sürecini yabancı sermaye hareketleri üzerinden finanse etmiştir.

Amaçlanan bu dönüşümün göstergelerinden biri de imalat sanayi ihracatının bileşimde yaşanan değişimdir. Şekil 10'da imalat sanayi alt sektörlerinin teknolojik düzeylerine göre ihracatlarına bakıldığında, yüksek teknolojiyi içeren sektörlerin ihracatının düşük bir seviyede kalmasına rağmen, orta-düşük ve orta-yüksek teknolojiyi içeren sektörlerin ihracatının özellikle 2000'li yıllardan başlayarak arttığı görülmektedir. Buna paralel olarak, düşük teknoloji imalat sanayinin ihracat içindeki payı yıllar itibarıyla keskin bir şekilde azalmıştır. Orta teknolojiye dayalı sektörlerde, özellikle de otomotiv, elektrik elektronik ve petrol ürünlerinde önemli ihracat artışları gerçekleştirilmiştir (Gültekin-Karakaş ve Ercan, 2014, s:35).

Şekil 10: İmalat Sanayi İhracatının Teknoloji Düzeyine Göre Dağılımı (%), 1996-2012

Kaynak: Gültekin-Karakaş ve Ercan, 2014, s:35

4. SONUÇ

Türkiye'de 1923'de Cumhuriyet'in kuruluşundan başlayıp, bugünlere kadar geçen dönem, kapitalist sanayileşmenin gelişimi üzerinden okunduğunda, ülkede üretken sermaye oluşumunda önemli bir yol kat edildiği, ancak hâlâ mutlak artı-değer üretiminden görece artı-değer üretimine geçiş sürecinin devam ettiği görülmektedir. 1980 sonrası verilere bakıldığında, izlenen politikalar doğrultusunda, önemli bir kalkınma göstergesi olan imalat sanayinin, toplam üretim ve ihracat içindeki oranının arttığını söyleyebiliriz. Özellikle 2000'li yıllarda orta-düşük ve orta-yüksek teknolojiye dayalı imalat sanayi sektörlerinin toplam ihracat içinde yükselen paylarını ve bu süreçte, düşük teknolojiye dayalı alt-sektörlerin payındaki azalmayı, söz konusu yapısal dönüşümün bir işareti olarak yorumlayabiliriz. 2000'li yıllarda devletin, ithal edilmekte olan ürün ve girdilerin yerli üretimini arttırmak ve böylece dış finansman kaynaklarına olan bağımlılığın getirdiği kırılganlık riskini azaltmak üzere, cömert teşvik politikaları ile yerli ve yabancı sermayeleri desteklediği görülmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'de iç ve

dış finansal serbestleşme politikaları ile ülkeye çekilen çeşitli türlerdeki kaynaklar, yabancı sermayenin ülkeye kurduğu bir tuzak olarak görülmek yerine, Türkiye’de sermaye kesiminin üretken sermaye oluşumunda daha üst bir düzeye ulaşması için izlenen politikaların bir bileşeni olarak değerlendirilmelidir. Nitekim ülkeye çeşitli yabancı sermaye kaynaklarının çekilmesinden sermaye kesiminin şikâyet etmeyişi tesadüfi değildir.

KAYNAKÇA

- Bayraktar, F. (2003). “Dünyada ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları”, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Genel Araştırmalar, GA/03-1-1: 1-80.
- Boratav, K. (2001). “2000-2001 Krizinde Sermaye Hareketleri”, İşletme, İktisat ve Finans Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 186: 7-17.
- Boratav, K. (2006). Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2005, İmge Yayınevi, Ankara.
- Ekzen, N. (2009). Türkiye Kısa İktisat Tarihi: 1946’dan 2008’e, ODTU Yayıncılık, Ankara.
- Ercan, F. & Gültekin-Karakaş, D. (2008). "Türkiye’de Uluslararasılaşma Sürecindeki Sermayenin Üretken ve Para Sermaye Arasındaki Zaman Yönelimli Stratejik Tercihi", İktisat İşletme ve Finans, No. 262: 35-55.
- Ercan, F. (1998). “Neo-liberal Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Değişen Sermaye İçi Bileşenler”, İktisat Dergisi, Sayı: 378: 25-51.
- Ercan, F., Gültekin-Karakaş, D. & Tanyılmaz, K. (2008). "Türkiye’de Sermaye Birikimi, Sanayileşme Politikaları ve Sektörel Değişimler". (Ed. Gülen Elmas Arslan), Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85’inci Yılında Türkiye Ekonomisi, s.213-252, Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Gülalp H. (1987). Gelişme Staratejileri ve Gelişme İdeolojileri, Yurt Yayınları, İkinci Basım, Ankara.
- Gültekin-Karakaş, D. & Ercan, F., (2014) “Financialization in Turkey: A Form of Dependency or an External Financing Strategy of Productive Capital?”, IIPPE the Fourth Annual Conference in Political Economy, Netherlands: 1-52.
- Gültekin-Karakaş, D. (2009). Hem Hasımız hem Hısımız- Türkiye Finans Kapitalinin Dönüşümü ve Banka Reformu, Çev. Şahika Tokel, ISBN: 13:978-975-05-0680-2, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gültekin-Karakaş, D., Hayta, G. & Hisarcıklılar, M. (2013). "Türkiye’de Sanayileşmenin Bir Bileşeni Olarak Doğrudan Yabancı Yatırım ve Dış Ticaret İlişkisi". (Ed. Ahmet Atıl Alıcı, Mehtap Hisarcıklılar, İpek İlkcaracan, Derya Gültekin Karakaş, Tolga Kaya), Ümit Şenesen’e Armağan Paylaşımlar: Sayılarla Türkiye Ekonomisi, s.299-337, Literatür Yayınları.
- İnsel, A. & Sungur, N. (2003). “Sermaye Akımlarının Temel Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği- 1989:3-1999:4”, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, 2003/8: 1-29.
- Kazgan, G. (2002). Tanzimattan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.
- Kepenek, Y. & Yentürk, N. (2001). Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, 12. Baskı, İstanbul.
- Köymen, O. (2007). Sermaye Birikirken, Osmanlı, Türkiye, Dünya, Yordam Kitap, 2. Baskı, İstanbul.
- Müsiad. (2013). “Güven Ekonomisinde Büyümenin Finansmanı, 2013 Türkiye Ekonomisi Raporu”, Araştırma Raporları: 83, http://www.musiad.org.tr/F/Root/Pdf/Ara%C5%9Ft%C4%B1rma%20Raporlar%C4%B1/T%C3%BCrkiye%20Ekonomisi%20Rapolar%C4%B1/Turkiye_Ekonomisi_Raporu_2013.pdf.
- Türkiye Sermaye Piyasaları Aracı Kurumları (TSPAK). (2013) “Türkiye Sermaye Piyasası 2013”, Araştırma Raporları, Mayıs, <https://www.tspb.org.tr/wp-content/uploads/2015/06/TSP2012.pdf>.
- Türkiye Sermaye Piyasaları Aracı Kurumları (TSPAK). (2014) “Türkiye Sermaye Piyasası 2013”, Araştırma Raporları, Mayıs, https://www.tspb.org.tr/wp-content/uploads/2015/06/TSP_2013.pdf.
- Yeldan, E. (2002). “Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler”, Praksis Dergisi, Sayı 7: 19-34.

Veri Kaynağı

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), Elektronik Veri Dağıtım Sistemi,
<http://evds.tcmb.gov.tr/>.